

**Tweede Kamer der Staten-Generaal, Den Haag
17 mei 2023**

**Position Paper voor Rondetafelgesprek over
Pandemische Paraatheid in Internationaal Perspectief**

**Blok 3: Preventie van Zoönosen in Binnen-
en Buitenland**

Henk Bekedam

**Senior Global Health Consultant
en voormalig directeur en vertegenwoordiger voor de
World Health Organization**

Inleiding

Deze position paper van Henk Bekedam, arts en voormalig WHO vertegenwoordiger in onder meer India, Egypte en China, is bedoeld om de Tweede Kamer te informeren over de preventie van zoönosen in binnen- en buitenland. Ik spreek hier vanuit mijn ervaring als WHO-vertegenwoordiger tijdens de SARS1 uitbraak in China (2003), de vogelgriep in China (2005-06) en Egypte (2014-15), Nipah-virus uitbraak in India (2018) en het begin van de COVID-19 pandemie in India (2020). Zie ook mijn position paper over pandemische paraatheid voor de Eerste Kamer.

Ook geef ik hier de onderbouwde meningen weer van zoönosen experts van de commissie die ik mocht voorzitten en die zijn weergegeven in ons rapport 'Zoönosen in het vizier', het 'rapport-Bekedam'. Tot ons genoegen hebben we gezien dat de meeste aanbevelingen uit dat rapport deel uitmaken van het "Nationaal actieplan versterken zoönosenbeleid 2022-26".

Internationaal en integraal

Zoönosepreventie vraagt om een internationale aanpak. Infectieziekten houden zich immers niet aan grenzen. Het is waarschijnlijker dat een ernstige uitbraak van epidemische of pandemische proporties buiten Nederland ontstaat dan dat deze in ons land begint. Nederland heeft veel dieren, maar niet meer dan 1% van alle dieren wereldwijd. Als een uitbraak hier in Nederland begint, moeten we als uitvoer- en doorvoerland wel onze verantwoordelijkheid nemen om internationale verspreiding te voorkomen.

Preventie van zoönosen vraagt bovendien om een integrale aanpak, dat wil zeggen dat preventie, surveillance en respons als een geheel worden gezien. Voor effectieve preventie is het noodzakelijk dat we goed op de hoogte zijn van dierziekten en eventuele kleine uitbraken bij de mens. Een snelle respons bij zo'n uitbraak kan zorgen dat een uitbraak lokaal blijft en geen epidemische of pandemische proporties aanneemt.

Risicoanalyse binnen- en buitenland

Zoönosen ontstaan door contact tussen besmette dieren en mensen en doordat ziektekiemen uit dieren via de lucht, het water of contact met ontlasting bij de mens terechtkomen. Ook kan overdracht plaatsvinden via muggen, teken en andere zogeheten vectoren. Dieren die ziektekiemen bij zich dragen, worden zelf niet altijd ziek. Er kan dus ongemerkt een reservoir aan ziektekiemen bestaan bij wilde dieren en zelfs bij landbouwhuisdieren. Bij de presentatie van 'Zoönosen in het vizier' hebben we de voornaamste risicofactoren voor zoönosen in binnen- en buitenland als volgt samengevat.

Binnen Nederland

- Contact tussen wilde dieren en landbouwhuisdieren; wilde dieren zoals trekvogels en kleine knaagdieren zijn een bekend reservoir van ziekten zoals influenza ('vogelgriep', H5N1).
- Internationale handel en transport; ieder transport van dieren brengt een zeker risico met zich mee en het niet gereguleerde vervoer van wilde en gehouden dieren is extra riskant.
- Gebieden met grote dichtheid van veehouderij bedrijven.
- Grote veehouderijbedrijven met een continue aanwas van dieren; bijvoorbeeld in varkenshouderijen houdt de continue aanwas een reservoir van influenzavirussen in stand.

Internationaal

- Markten met levende dieren.
- Internationaal transport van wilde dieren en gehouden dieren.
- Contact tussen wilde dieren (vogels, knaagdieren, vleermuizen) en landbouwhuisdieren.
- Uitbreiding veehouderij, met name in gebieden waar voorheen veel wilde dieren leefden.

Aanbevelingen

Preventie van zoönosen is complex vanwege de vele mogelijke interacties tussen mensen, wilde dieren en gehouden dieren. Gezien de beschikbare ruimte kan ik hier slechts enkele belangrijke hoofdlijnen noemen. Voor uitgebreidere aanbevelingen op het gebied van zoönosepreventie en pandemische paraatheid verwijs ik naar 'Zoönosen in het vizier' en mijn position paper voor de Eerste Kamer.

Paraatheid

Essentieel voor effectieve preventie is dat het onderwerp zoönosen ook op de langere termijn voldoende aandacht krijgt, zowel van de politiek als van professionals en burgers. In ons rapport hebben we de term 'zoönosegeletterdheid' geïntroduceerd. Iedereen die met dieren in aanraking komt, moet beschikken over voldoende kennis en alertheid op het gebied van zoönosen. Ook hebben we benoemd dat diverse groepen in de samenleving actief betrokken moeten worden bij paraatheid en preventie. Dat is een van de lessen uit de COVID pandemie dat een vertrouwensbasis en goed contact tussen gezondheidsautoriteiten en de bevolking levensreddend kunnen zijn.

Wereldwijd krijgt het thema pandemische paraatheid veel aandacht, bijvoorbeeld in het WHO-initiatief Preparedness and Resilience for Emerging Threats (PRET). Dit is een innovatieve aanpak, waarbij groepen ziekteverwekkers worden ingedeeld naar de manier waarop zij worden overgedragen (via de luchtwegen, vectoren, voedsel, enz.). Het gaat niet uit van één bepaald type ziekteverwekker waardoor wordt voorkomen dat draaiboeken worden ontwikkeld die vroeger veelal gericht waren op het laatste virus dat een pandemie veroorzaakte of 'het winnen van de vorige oorlog'. PRET helpt met het ontwikkelen van scenario's en modellen op basis van eigenschappen van de ziekteverwekker, zoals transmissie. PRET omvat ook de meest recente instrumenten en benaderingen voor gezamenlijk leren en collectieve actie die tijdens de COVID-19-pandemie en andere recente noodsituaties zijn ontwikkeld.

Preventie

Van de vele aanbevelingen in ons rapport noem ik hier als belangrijkste:

- Vaccinaties van gehouden dieren met een zogeheten DIVA-vaccin dat onderscheid mogelijk maakt tussen dieren die gevaccineerd zijn en dieren die besmet zijn.
- Het wereldwijd terugdringen van markten met levende dieren.
- Het verminderen van het transport van levende dieren (met name ook in Europees verband).
- Het terugdringen, respectievelijk niet bouwen/uitbreiden van pluimveehouderijen in gebieden met veel watervogels.
- Vaccinaties tegen zoönosen (bijv. Influenza) van mensen die vanwege hun beroep regelmatig met dieren in contact komen.
- Een thema dat buiten onze opdracht viel, maar wel van groot belang is in de context van zoönosen is antibioticaresistentie. De Nederlandse landbouw en gezondheidszorg lopen voorop in verstandig omgaan met antibiotica, waardoor het ontstaan van resistentie voorkomen wordt. Het is essentieel dat dierenartsen terughoudend zijn in het toedienen van antibiotica. Op dit gebied is al veel vooruitgang geboekt, maar waakzaamheid blijft geboden.
- Volgens een recent advies van het Deskundigenberaad Zoönosen is het bovendien ongewenst als kippen en varkens op hetzelfde bedrijf voorkomen (gemengd bedrijf), vanwege het risico dat influenzavirussen recombineren tot een gevaarlijke nieuwe variant.

Surveillance en respons

Zoals reeds gezegd omvat een integrale preventieve aanpak ook surveillance en vroegtijdige respons bij een uitbraak. Concreet denk ik daarbij tenminste aan de volgende zaken:

- Monitoring van ziektekiemen in wilde dieren (vogels, knaagdieren, wild)
- Monitoring van ziektekiemen in gehouden dieren (o.a. influenza)

- **'Nearly real-time web-based reporting'**: de Wereldgezondheidsorganisatie pleit voor het instellen van 'nearly real-time web-based reporting', die zowel representatief als specifiek is. Dat betekent dat actuele (geanonimiseerde) gegevens over patiënten met besmettelijke ziekten zo fijnmazig mogelijk en dagelijks ('nearly real time') beschikbaar zijn binnen een netwerk (web-based). Wereldwijd is deze systematiek vooral in Aziatische landen ingevoerd, wat duidelijk merkbaar was in de eerste fase van de COVID-19 pandemie. In Europa zijn steeds meer landen bezig met het zetten van stappen in deze richting, waarbij de Scandinavische landen en Estland voorop lopen.
- **'One Health surveillance'**: 'Nearly real time web-based reporting' vormt een goede basis voor 'One Health surveillance' waarin voortdurende surveillance van ziektegevallen bij dier en mens en monitoring in de leefomgeving bij elkaar komen zodat een zoönotische uitbraak bijtijds ontdekt wordt.

Kennis en innovatie: investeer ook in fundamenteel onderzoek

Kennis is essentieel voor pandemische paraatheid. Er is kennis nodig voor innovatie en productontwikkeling: diagnostische tests, beschermingsmiddelen, geneesmiddelen, vaccins, etc. Publiek-private samenwerking, de succesformule van het Nederlandse wetenschapsbeleid, is hier duidelijk aan de orde. Innovatie en productontwikkeling zijn echter altijd gebaseerd op eerder fundamenteel onderzoek. De succesformule van de publiek-private samenwerking zou dus aangevuld moeten worden met een verdere versterking van het publiek gefinancierde onderzoek.

Ook onderzoek naar de niet-medische gevolgen van een pandemie verdient nu aandacht. Wanneer zich een uitbraak voordoet, moet al duidelijk zijn hoe zowel de medische als de niet-medische impact gemonitord kan worden. Een open kennisuitwisseling tussen kennisinstellingen en overheidsorganen is daarbij noodzakelijk.

Internationaal perspectief

Wilde dieren buiten Europa vormen het grootste reservoir aan zoönotische ziektekiemen. En ook al is Nederland een van de grootste vleesexporteurs ter wereld, de meeste landbouwhuisdieren bevinden zich buiten Nederland. Het buitenland is dus belangrijk voor zoonosepreventie en de mondiale gezondheidsstrategie van het kabinet dient ook de Nederlandse volksgezondheid. Deze strategie is zowel gebaseerd op gezonde solidariteit als op welbegrepen eigenbelang. We zijn immers wereldwijd zo sterk als onze zwakste schakel.

Het is dan ook een goede zaak dat Nederland een actieve rol speelt in diverse internationale ontwikkelingen, met name die van de Wereldgezondheidsorganisatie en de Europese Unie. Ook hier verwijs ik naar de uitgebreidere position paper die ik voor uw collega's van de Eerste Kamer schreef. Nederland kan zo bijdragen aan een wereld die veiliger is en waarin zoönotische uitbraken voorkomen kunnen worden, of vroegtijdig herkend en aangepakt. Internationale afspraken zoals de IHR en het Pandemic Accord spelen hierbij een sleutelrol.

Nederlandse beleidsmakers, onderzoekers, artsen en dierenartsen behoren wereldwijd tot de voorhoede op het gebied van zoonosebestrijding en de zogeheten One Health benadering waarin de integrale gezondheid van milieu, dier en mens centraal staat bij gezondheidsbevordering en het beperken van infectierisico's.

Internationale afstemming helpt ook om ons voor te bereiden op internationale ontwikkelingen zoals het eerder genoemde PRET en nieuwe standaarden voor surveillance, zoals nearly real-time web-based reporting).

Last but not least kunnen we door internationale samenwerking leren van elkaar, om de 21e-eeuwse uitdagingen op het gebied van infecties gezamenlijk het hoofd te bieden.